

Svensk medeltid 1060-1397

VAD STÅR ÅRTALEN FÖR? 1060 markerar slutet på den svenska vikingatiden. Då dör Erik Segersälls siste manlige släkting Emund den gamle. 1397 markerar slutet på den tidiga medeltiden och början på den s.k. unionstiden ("*Kalmarunionen*")

SVERIGE – ETT SAMLAT RIKE? Den första indikationen på Sverige som ett samlat rike är Olof Skötkonung runt år 1000. Han kallades kung över både svear och göter; han var kristen (döpt vid Husabys källa) och han präglade mynt (Sigtuna). Några årtionden senare så nämns en gränsdragning mellan Sverige och Danmark i den Äldre Västgötalagen (sex s.k. gränsstenar nämns).

GENERELL UTVECKLING UNDER TIDIG MEDELTID (1060-1397)

1. *Från släktfejder med ett flertal svensk småkungar via en centraliserad svensk kungamakt till en union under Drottning Margareta Valdemarsdotter*
2. *Från det lokala ättesamhället till det nationella ståndssamhället*
3. *Från asatro till kristendom (katolicism)*
4. *Från de lokala tingen med lagmän som muntligt förmedlade den lokala rättspraxisen och våra landskapslagar till en allmän landslag*

SLÄKTFEJDER – SMÅKUNGAR – CENTRALISERAD KUNGAMAKT KALMARUNIONEN / ÄTTESAMHÄLLE - STÅNDSSAMHÄLLE

När Sverige blev ett samlat rike så uppstod konkurrens om kungamakten. Frågan var vilken storman och släkt skulle styra Sverige? Det fanns betydande släkten i alla tre huvudområdena (Svealand / Västergötland / Östergötland).

STENKILSKA, SVERKERSKA & ERIKSKA ÄTTEN: Emund den gamle blev den siste svenske kungen av Erik Segersälls ätt. När han dog 1060 (ca) så kom den **stenkilska ätten** (från Västergötland) att ta över tronen. Efter att denna dött ut följde en maktkamp mellan den **sverkerska** (från Östergötland) och **erikska ätten** (från Uppland) som pågick till de båda ätterna dog ut 1282 respektive 1250. Källorna från denna tid är mycket osäkra. Det enda vi kan ana oss till är att detta är början på en rikssamling, dvs. Sverige som ett land kom att bli en realitet.

BIRGER JARL – BJÄLBOÄTTEN: Den person som kom att ta ett stort steg mot stärkandet av en svensk kungamakt var en Jarl till **Erik läspe och halte** – den sista manliga släktingen av den erikska ätten. När han dog år 1250 så togs makten över av **Birger Magnusson** som var Jarl och gift med Eriks syster. **Birger Jarl** som han normalt kallas i svensk historia tillhörde Bjälboätten från Östergötland. Egentligen var det hans son **Valdemar Birgersson** som blivit vald till kung men det var fadern Birger som kom att samla och sedan styra Sverige med järnhand! **För att stärka enandet av Sverige så stiftade Birger Jarl de första lagarna för hela riket – de s.k. fridslagarna: kvinnofrid, hemfrid, kyrkofrid & tingsfrid.** Inkomsterna för kungen var små men nu hade en process som omvandlade de tidigare temporära skatterna (som tjänsteplikt och ledning) ersatts av årliga avgifter. Slott byggdes (Stockholm, Tavastehus, Viborg...) som skydd mot rikets yttre fiender och som förråd för kungens tjänstemän som drev in den årliga skatten – fogdarna. Enligt

feodalt mönster i Europa så gav Birger ett par landskap till Valdemars bröder som hertigdömen. Denna nya sedvänja i Sverige kom att leda till hårda brödrastrider.

BRÖDRASTRIDER: När Birger Jarl dör år 1266 försvinner Jarl-ämbetet. Detta ersätts i viss mån med titeln Hertig och utdelandet av Hertigdömen. Den valde kungen Valdemar Birgersson tar nu över. Detta går inte hans yngre bröder Magnus och Erik med på - en brödrastrid utbryter! Magnus Birgersson besegrade tillsammans med sin bror Erik Birgersson Kung Valdemar vid Hova i Västergötland år 1275. Det var Magnus "Ladulås", som undertecknade **Alsnö stadga** (1280) och **Skänninge stadga** (1284). Dessa två dokument etablerade ett riddarstånd, adeln, i Sverige.¹ Nu tar det gamla ättesamhället slut och Sverige har anpassat sig till det europeiska mönstret - att dela upp befolkningen i olika grupper baserat på privilegier och skyldigheter. Vid Magnus död tillträder en förmyndare för hans unge son Birger.

NYA BRÖDRASTRIDER - HÅTUNALEKEN - NYKÖPINGS GÄSTABUD: 1302 tillträder Birger Magnusson. Två bröder; Erik Magnusson (Hertig av Södermanland) och Valdemar Magnusson (Hertig av Finland) tillträder samtidigt sina Hertigdömen. Precis som deras far var de inte nöjda med sin lott. Nya brödrastrider (bl.a. den s.k. Håtunaleken och Nyköpings gästabud).² Efter Nyköpings gästabud fördrivs Kung Birger och Hertig Eriks son Magnus Eriksson väljs till kung. Han är endast tre år...

MAGNUS ERIKSSON - ALLMÄN LANDSLAG: 1332 blev Magnus Eriksson myndig. Befolkningen i Skåne och Blekinge kom och bad om hjälp mot den tyske adelsman som innehade länen vid denna tid (Danmark var under en tid delat mellan olika tyska småfurstar...). Magnus friköpte länen - detta kom att påverka kungens maktposition! Magnus fick ta stora lån från kyrkan och olika förmögna adelsmän för att klara av detta friköp. Som motprestation fick de bli länsberrar med rätt att driva in skatt till sig själva. På detta sätt minskar kungens inkomster betydligt. Ett annat dråpslag var Digerdöden. Den minskade skatteunderlaget ytterligare! Trots detta fanns det också en del viktiga händelser under Magnus regentskap - Sverige fick sin första heltäckande lag år 1350 - Magnus Erikssons allmänna landslag (den kom att ersätta de olika landskapslagarna). Sverige var nu juridiskt enat. Kungen kom dock att kritiseras alltmer, bl.a. av den "Heliga Birgitta" (som kom från en känd konkurrerande adelsfamilj i Östergötland). 1356 bryter upproret ut. De varar ända tills

---

¹ Vid **Alsnö möte** så bestämdes att rustningsklädda ryttare skulle ersätta det äldre "bondeuppbådet". Den som kunde ställa en tungt rustad ryttare och häst till kungens förfogande beviljades skattefrihet. Nu skapades den äldre s.k. riddaradeln.

² **Håtunaleken** - enligt Erikskrönikan inleds händelserna den 29 september 1306, då hertig Erik och hertig Valdemar anlände från en bröllopsfest i Bjälbo till kung Birger på hans kungsgård, Håtuna vid Mälaren. De togs emot väl, med stor fest, av Birger, som inte då visste vad försåt hertigarna planerade. I hemlighet väpnade sig nämligen hertigarnas män, och då kvällen kom tillfångatog de på hertigarnas befallning både Birger och hans drottning. Birger hölls fången tills dess att han lovade att dela det dåvarande Sverige med Valdemar och Erik. Han släpptes fri endast efter det att han förlorat två tredjedelar av riket till sina bröder.

Nyköpings Gästabud - Under en resa till Kalmar på hösten 1317 hade Valdemar passerat Nyköping, var kungen inbjöd bägge att i försoningens tecken dricka jul på Nyköpingshus, tillsammans med honom, drottningen och hovet. Valdemar var positivt överraskad över kungens ändrade sinnelag. Han övertalade sin bror Erik att gå med på en bjudning på Nyköpingshus. Efter mötesgästabudet, på natten mellan den 10 och 11 december 1317, överrumplades hertigarna av ett kompani armborstskyttar under kungens drots Johan von Brunkow, varvidlag kungen framställde åtgärden som hämnden för Håtunaleken "Minns ni Håtunaleken? Alltför väl minns jag den. Den här lär inte bli bättre." I dagryningen gick kungens knektar runt i staden och tog alla hertigarnas överraskade män till fånga. Hertigarna kastades i Kärlornets runda, ännu bevarade, nedersta hållrum, där de satt fängslade med händerna fast med bojor vid en stock och med halsjärn fjättrade vid väggen. I slutet av januari dog de båda i fängelsehålan, enligt traditionen av en plågsam sväldöd.

1364 då Magnus Eriksson avsätts och Albrekt d.y. av Mecklenburg väljs till kung. Under denna orostid passade den danske kungen Valdemar Atterdag på att återerövra Skånelandskapen (1360). Han intog även Gotland och brandskattade Visby (1361).

ALBREKT AV MECKLENBURG, HANSAN & TYSKA FOGDAR: Albrekt d.y. av Mecklenburg blev vald till kung därför det tyska inflytandet i Skandinavien var så stort vid denna tid. **Hansan** – dvs. tyska köpmän från de nordtyska städerna (och furstendömena) hade mycket stora ekonomiska och militära resurser. Under upproret mot Magnus hade hans motståndare inom rådsaristokratin tagit kontakt med fursten av Mecklenburg och erbjudit honom Sveriges krona. De räknade med att på detta sätt förbättra sina egna positioner samtidigt som de hoppades få en mer medgörlig regent på tronen. Dock fanns det samtidigt en misstänksamhet och ovilja mot tyskar. Denna misstänksamhet var befogad eftersom Albrekt nästan omgående börjar ersätta svenska fogdar på de olika slotten med tyska. Detta leder till en häftig reaktion. År 1371 tvingas Albrekt av Mecklenburg avge en försäkran att respektera det beslut som tagits av det svenska riksrådet 1319 - att det är förbjudet för utlänningar att inneha en plats i rådet eller en position som fogde på ett slott. Dessutom skulle Albrekt förbinda sig att i framtiden rätta sig efter rådet i viktiga frågor.

BO JONSSON GRIP & DROTTNING MARGARETA: Ledaren för rådet var en mycket förmögen adelsman Bo Jonsson Grip. Han innehade flera viktiga slottslän. Då Bo Jonsson Grip dör 1386 uppstår en strid mellan Albrekt och rådsaristokratin. Grip hade en tyskfödd hustru. Hon får i arv en stor årlig penningssumma, men slottslänen övergår enligt testamentet till olika medlemmar ur rådsaristokratin. Detta vill inte kungen acceptera. Striden pågår mellan åren 1386-1389. Rådsaristokratin vänder sig till Valdemar Atterdags dotter - **Drottning Margareta av Danmark** - för att få hjälp. 1388 erkänner de henne som Sveriges "*fullmäktiga fru och rätta husbonde*". Året därpå vid Falköping besegras Albrekt och hans tyska här. Drottning Margareta sluter senare avtal med de olika länderna om att låta hennes systerdotterson Erik av Pommern, bli tronföljare i samtliga länder; Sverige, Norge och Danmark. Det är detta s.k. unionsavtal som vi kallar **Kalmarunionen** av år 1397!

KRISTENDOMEN

MISSIONÄRER: Kristendomen introducerades lite försiktigt med olika missionärer som besökte Svea Rike, Västergötland och Östergötland under vikingatiden. Den mest kände missionären under denna tid var Ansgar som bodde i Birka (Björkö) i Mälaren under några år på 800-talet. Under 1000-talet så kom de flesta missionärer från England men efter Harald Hårdrådes fall 1066 så blev det framförallt Tyskland som kom att ta de kristna kontakterna med Sverige.

KRISTENDOMEN SPRIDS: Götalandskapen kom att kristnas först. 1143 etablerades det första klostret av Cistercienser i Alvastra Östergötland. Svealand kom inte att kristnas förrän början på 1100-talet. Uppsala hade varit en central offerplats för den äldre religionen vilket innebar att man måste gå betydligt försiktigare fram här med den maktelit som var samlad runt templet. År 1164 så får Uppsala en ärkebiskop. Nu är de olika distrikten kristna. En fråga som man nu bör ställa är – **Varför accepterade Sverige kristendomen?**

1. *Det var bra för handeln med övriga Europa. Hansastäderna innebar ökade kontakter med det kristna tyska handelsstäderna.*

2. *Det var bra för kungen. Den kristna synen på auktoritet, dvs. att vissa människor var utvalda och viktigare än andra, passade kungen väl. Nu kunde han hävda att han fått sitt ämbete från Gud.*
3. *Det var bra för stormännen. Det europeiska feodala samhället var också sanktionerat av kyrkan. Det var inte bara OK att stormännen skulle anses som viktigare än den allmoge som fanns runt omkring. Det var Guds påbud. Nu kunde de med stöd av religionen börja kräva arbete och avgifter från de bönder som bodde i deras områden. Dessa erhöll i utbyte skydd.*
4. *Kristendomen innebar också att Sverige öppnades för den europeiska kulturen vilket gjorde utbyten på alla plan inom alla områden lättare.*

Vid **Skänninge möte 1248** bland annat genom närvaron av påvens legat införlivades Sverige (och Finland) i kristenheten. Detta innebar att Sverige fick en nationell religion vilket stärkte enandet av riket till en stat. Mötet bekräftade också Birger Jarls rättighet att få använda romersk rätt i Sverige, vilket var mot de forna lagarna, och detta medförde inom några år Bjälboättens maktövertag i riksenheten. Mötet hölls i Skänninge, endast några kilometer från sätesgården i Bjälbo. Det var efter detta som Birger Jarl presenterade sina fridslagar. Magnus "Ladulås" gav senare kyrkan privilegiet att inte behöva betala skatt.

EKONOMI OCH "VANLIGT FOLK"

EKONOMISKT så är den tidigare medeltiden en bra period för Sverige. Befolkningen ökar kraftigt, man odlar upp nya områden och många framsteg görs inom olika områden. De allra flesta svenskar är sysselsatta med jordbruk. Här kommer nya selen till hästarna, bruket att börja sko hästar, plogen, harven, slaga och olika former av kvarnar att innebära ett rejält kliv framåt.

HANDELN utvecklades också kraftigt. I norra Europa så var det som tidigare nämnts **HANSAN** – dvs. de nordtyska städerna som kontrollerade handeln. I söder så var det de norditalienska stadsstaterna (Genua, Venedig...). Livet såg ganska bra ut ända fram tills mitten av 1300-talet- Då slog **DIGERDÖDEN** till...

STÄDER hade utvecklats längs kusterna och inne i landet. Köpstadsmän blev allt vanligare. De var grunden till den nya borgarklassen. Eftersom Sverige hade ett stort handelsutbyte med **HANSAN** så flyttade många tyska affärsmän hit. De kom att påverka ekonomin och språket...

BERGSBRUK: Under 1100-talet så kom också de första bergsbruken (gruvorna) i gång. Det var framförallt järnmalm man kom att bryta. Senare (1200-talet) så kom även koppar och silver att bli viktiga svenska metaller. Sverige var rikt på dessa naturliga resurser. Mycket tyskt kapital och tysk teknik kom att investeras i denna nya viktiga näringsgren.

BÖNDER: Förutom de olika tekniska framstegen inom jordbruket så skedde en hel del andra förändringar under 1200-talet:

- Byar med hus längs en lång bygata etablerades
- Åkrarna bestod oftast av många långsmala s.k. tegar
- Treskifte infördes
- Nyodling skedde i de yttre distrikten: Dalarna, Värmland och Småland
- Trälöden avskaffades under 1300-talet